

УДК 327 (477)

Наталія Чорна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКО- ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН

Проаналізовано методологічну основу дослідження сучасних міждержавних українсько-польських відносин. Зроблено спробу комплексного осмислення сукупності різноманітних наукових принципів, методів та підходів до наукового висвітлення взаємин України та Польщі у новітню добу.

Ключові слова: методологія, відносини, Україна, Польща, історіографія.

Сучасна українська історіографія поступово долає різнопланові обмеження, котрі принижують її науковий статус, виходить на теоретико-концептуальні засади, які відкривають простори для об'єктивної орієнтації у новітній системі міжнародних координат. Останні десятиріччя ХХ – початку ХХІ ст., позначені геополітичними змінами, виникненням чи відродженням у Європі нових держав, ще раз підтвердили безперечний факт, що зростання інтересу до історії є характерною рисою розбудови незалежних держав, переосмислення ними свого місця у європейській та світовій спільноті.

Складні процеси геополітичного самовизначення, вироблення науково-методологічних засад зовнішньополітичної стратегії та пріоритетів у діяльності новопосталих національних держав вимагають від істориків всебічного висвітлення витоків, джерел, змісту та проблем становлення й розвитку міжнародних зв'язків народів і країн на дво- та багатосторонній основі. Щодо незалежної України, то чи не вперше за час її існування стала можливою свобода історичної думки: в її розвитку розпочався якісно новий етап, позначений деідеологізацією, переходом до осмислення історії України у всесвітньо-історичному вимірі. Нагромадивши за майже 23 роки розбудови незалежної України солідний науковий доробок, вітчизняна історіографія зарубіжної історії продовжує поповнюватися фаховими дослідженнями, цікавими і сміливими розвідками й баченнями істориків щодо ролі нашої держави на міжнародній арені, у творенні сучасної системи облаштування на європейському континенті та розвитку відносин із зарубіжними країнами.

Особливий науковий інтерес у цьому аспекті викликають українсько-польські відносини. У попередній період вітчизняні історики приділяли мало уваги дослідженню двосторонніх міждержавних зв'язків між Україною і Польщею. Ця проблема була предметом замовчування або фальсифікацій та ідеологічних спекуляцій. Українська радянська історіографія виявилася безпорадною у розгляді ряду важливих аспектів проблеми, які часто пояснювала з антинаукових та алогічних позицій. З другої половини 1990-х рр. з'являється все більше і більше публікацій, присвячених тому чи іншому аспекту сучасних українсько-польських відносин. Бурхливі події означеного часу, спричинені розпадом СРСР і соціалістичної системи та, відповідно, проголошенням незалежності Україною і здобуттям політичної самостійності Польщею, визначили зміст і значущість доленосної доби кінця ХХ – початку ХХІ ст. в історичному розвитку народів, еволюції міждержавних відносин.

Упродовж двох останніх десятиріч питання двосторонніх зв'язків між Україною і Польщею активно вивчалися істориками та представниками інших наук, унаслідок чого нагромадився значний масив різножанрової літератури, яка

потребує аналізу, систематизації і творчого переосмислення задля визначення головних здобутків, прогалин та перспектив подальшого вивчення цієї багатогранної, складної і практично значимої теми. Вирішити це завдання спроможна історіографія, що акумулює у собі процес нагромадження історичних знань й осмислює на цій основі ступінь наукового обґрунтування національною історичною наукою українсько-польських відносин новітнього часу, з'ясовує достовірність та об'єктивність уявлень з порушеної проблематики.

Досліджуючи взаємини між Україною та Польщею у період формування сучасної системи міжнародних відносин й облаштування устрою в Європі, історіографія дає змогу усвідомити нерозривний зв'язок історичної науки з розвитком національних суспільств, відповідних їм внутрішніх і зовнішніх суспільно-політичних засад, новим рівнем історіобачення та основних етапів формування міжнародних відносин. Такий методологічний підхід сприяє системно-комплексному розкриттю закономірностей та тенденцій історичного пізнання й мислення, вивченню змісту і способів дедалі ширшого та динамічнішого історіографічного процесу нагромадження наукових знань із запропонованої теми, всебічному аналізу головних періодів, які пройшла історична наука у цей час.

У цьому зв'язку доречним буде розглянути термінологічні питання української історіографії, а також визначити загальні проблеми, що стосуються її теоретико-концептуальних засад та місця у структурі історичної науки, а також понятійно-термінологічного апарату з досліджуваної проблеми. Прикметно, що у сучасній історичній науці немає усталеного розуміння сутності історіографії. Вона трактується з різних, подекуди суперечливих, позицій, що зумовлює необхідність пошуку і вироблення чітких дефініцій для означення цього явища і поняття. Попри це, термін “історіографія” залишається базовим та одним із найбільш уживаних в історичній науці, слугуючи відправною та кінцевою точками історико-аналітичних досліджень. Це змушує науковців обирати певні оптимальні варіанти для тлумачення цього феномену, внаслідок чого традиційні підходи до його трактування продовжують домінувати над поглядами, породженими постмодерністськими тенденціями [1–7].

Варто відзначити, що у роки незалежності інтерес до проблеми суттєво активізувався. Особливу увагу вчені почали приділяти інституалізації теорії історіографії як науки, дослідженню історії розвитку історичної науки, одночасно пов'язуючи її з історіософією, яка дає філософську інтерпретацію не тільки історичного, але й історіографічного процесу. Українські історики, історіографи одноставні у тому, що термін “історіографія” в його сучасному розумінні в Україні зазнав поширення у др. пол. XIX ст. Не вдаючись до поглибленого аналізу змісту історіографії, обмежимося визначенням її іманентної сутності. У нашому розумінні історіографія – це саме та галузь знань, яка вивчає розвиток історичної думки, збагачення наукових історичних знань, місце історичної науки в суспільному житті. Авторка дослідження повною мірою розділяє погляд на українську історіографію відомого українського історика Я. Калакури, який розглядає її як спеціальну галузь історичної науки, “яка вивчає тенденції розвитку історичних знань, української історичної думки, діяльність наукових осередків та центрів історичної науки, внесок визначних українських істориків у збагачення історичних знань не лише з історії України, а й світової історії” [4, с. 11], як “національний компонент світової історичної думки” [4, с. 5]. Означений методологічний підхід є ключовим для нашого дослідження. Вихідною для його розуміння є позиція, згідно з якою історіографія сприймається як, по-перше, спеціальна галузь історичної науки, що вивчає її історію, процес нагромадження і розвитку історичних знань; по-друге, сукупність досліджень, наукової літератури, присвячених певній добі, періоду,

проблемі, події, регіону чи країні; по-третє, науковий аналіз повноти і достовірності дослідження в історичній науці тієї чи іншої проблеми, теми, події, певного періоду конкретної доби.

З огляду на таке бачення інституціональних і теоретичних засад історіографії українсько-польських відносин кінця 80-х рр. ХХ ст. – 2010 р., можемо окреслити наступну ситуацію: на кожному етапі, з одного боку, здійснювалося нагромадження наукових історичних знань відповідно до основних періодів їх становлення від часу здобуття Україною незалежності, виявлення проблем, які гальмували розвиток цих відносин, показу перспектив взаємин між Україною і Польщею в секторальних аспектах у європейському контексті, а з другого – модернізація методології наукової бази згідно з суспільно-політичними реаліями і творчим потенціалом істориків, оновленням методологічних основ історичних праць. Внаслідок цього у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. українська історіографія стосовно цієї теми, на думку авторки, еволюціонувала в руслі позитивістських ідей. Більшість істориків завдяки динамічному розвитку історіографії проблеми й поліпшенню фахового понятійно-категоріального інструментарію, передусім розширенню і вдосконаленню методів та способів критики історичних джерел, намагалися досягти достовірності та об'єктивності у вивченні й відображенні явищ, що становлять зміст нашого наукового дослідження. Все це позначилося на рівні й характері досліджень зовнішньої політики Української держави, становлення її відносин із сусідніми та іншими країнами, які стали одним з перспективних напрямків сучасної української історіографії. Долаючи стереотипи та інертність впливів радянського періоду, сучасні історики пропонують нові методологічні підходи й теоретичні інтерпретації емпіричного матеріалу та прагнуть, спираючись на новітні засади історіографії і постмодерністські виклики західної історичної науки, сприяти осмисленню складного і суперечливого феномену українсько-польських взаємин доби Незалежності й формування нової системи міжнародних відносин в умовах творення у Європі нової геополітичної конфігурації. У такому схематичному підході історія сучасних українсько-польських взаємин може скласти узагальнений історичний матеріал, з якого викладатиметься мозаїка історіографічного синтезу.

У контексті дослідження українсько-польських відносин означеного періоду важливе значення має теоретико-концептуальне з'ясування та осмислення такого базового поняття, як “міжнародні відносини”. Адже від змісту, який у нього вкладається, залежить виявлення сучасною вітчизняною історичною наукою основних закономірностей розвитку двосторонніх зв'язків між Україною і Польщею після розвалу біполярної системи та здійснення на цій основі спеціального комплексного дослідження особливостей накопичення історичних знань із одного з найбільш складних об'єктів наукового пізнання. Студії із зовнішньої політики нашої держави і міжнародних відносин, їх історії, набувають особливої ваги в умовах становлення незалежної України як самостійного суб'єкта міжнародної взаємодії та геополітичних змін у Європі та світі наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Варто зазначити, що важливою закономірністю міжнародних відносин є їх постійна еволюція та динаміка. Це цілком стосується і розвитку міждержавних зв'язків відповідно з деструктуризацією усієї системи міжнародних відносин у Європі та світі. Відтак вивчення стосунків між народами і країнами на основі нового світопорядку вимагає теоретичного осмислення, відмови від усталених стереотипів і догм, відходу від традиційних і розробки нових підходів до розуміння міжнародних взаємин, їх впливу на стан і розвиток міждержавних зв'язків та безпеку на європейському континенті, посилення їх місця й ролі в житті країн. У час, коли всі держави вплетені в розгалужену мережу

різноманітних взаємодій, що впливають на долю всього людства, їх значення суттєво зростає.

Теоретичним підґрунтям наукового дослідження визначеної проблеми стали праці таких відомих українських учених-істориків, як С. Віднянський, Л. Зашкільняк, А. Зленко, О. Івченко, А. Кудряченко, О. Майборода, В. Ткаченко, С. Троян, Л. Чекаленко та ін. Їх ідеї та теоретичні концепції сприяли кращому розумінню реалій міжнародного життя, поясненню взаємовідносин між державами і народами у сучасній геополітичній конфігурації у Європі та світі, впливу на суспільства й окремі країни, специфіку міждержавних зв'язків.

Сучасні теорії міжнародних відносин не дають єдиної дефініції феномена міжнародних відносин. В умовах всеохоплюючих перетворень у світі сама категорія “міжнародні відносини” поповнюється новим змістом і дедалі відходить від визначень, які склалися за доби панування монархічного державного устрою й окреслювали формат лише політичних і воєнно-політичних подій та явищ, зосереджуючись на зовнішньополітичних чинниках діяльності державних інституцій. На думку А. Субботіна, існує принаймні три макроконцепції: політологічна, яка спирається на тезу про примат держави як єдиного актора міжнародного життя, і в структурі міждержавних відносин віддає перевагу політичним взаєминам; соціологічна, яка визначає міжнародний характер певної трансакції залежно від характеру її об'єкта; системна, що виходить із вторинності будь-якого міжнародного актора щодо системи міжнародних відносин [8, с. 103]. Найбільш розповсюдженими критеріями диференціації міжнародних відносин за атрибутивними ознаками є: критерій географії локалізації, критерій часової локалізації, критерій кількості взаємодіючих акторів, критерій сфери, яка виступає об'єктом взаємин, критерій характеру взаємодії інтересів акторів.

У розумінні авторки дослідження міжнародні відносини є специфічною формою різноманітних зв'язків між державами та іншими суб'єктами міжнародного права, головне призначення яких полягає у реалізації цивілізаційної єдності людства. Такий підхід, на наш погляд, сприяє комплексному, всебічному вивченню історичних джерел з українсько-польського співробітництва в досліджуваній період, забезпечує розгляд спільного вивчення їх іншими гуманітарними науками та поєднання пізнавальних можливостей. Тільки загальне бачення у поєднанні з міждисциплінарним підходом, який уможливує цілісне висвітлення наукової проблеми й орієнтує на пошук і дотримання об'єктивності шляхом комбінування в рамках міждисциплінарного дослідження, можуть надати праці характеру завершеного історіографічного системного дослідження.

Методологічні засади, якими керувалася авторка цієї розвідки, продиктовані потребами всебічно та об'єктивно виявити основні проблеми й напрямки наукових досліджень еволюції українсько-польських стосунків та характеру їх формування від кінця 80-х рр. ХХ ст. до 2010 р., проаналізувати й узагальнити творчі напрацювання, які висвітлюють і систематизують доробок учених про рівень історичних знань із вказаної науково-дослідницької теми. У цьому контексті йдеться про теоретичний аналіз сукупності історичних студій із запропонованої наукової проблеми, зумовлений секторальним визначенням аспектів двосторонніх відносин між Україною і Польщею на предмет їх відповідності задекларованим цілям партнерства і сусідства. Загалом, здобутки науковців останніх років засвідчують дедалі чіткіше окреслення нових методологічних підходів, засобів і методів. Нові європейські реалії зробили можливим переосмислення всієї системи наукового пізнання і загальної методології української історичної науки та її поєднання з конкретними метою й завданнями окремих спеціальних історичних тем. Це, поза всяким сумнівом,

позитивно позначилося на її розвитку і вплинуло на дослідження українсько-польських стосунків українськими вченими в окреслений час.

Значимо, що із відновленням державної незалежності України, ліквідацією надмірної ідеологізації у дослідженнях та поживаленням наукового інтересу до питань її зовнішньополітичної діяльності й розвитку міждержавних відносин в українській історіографії розпочався новий етап, побудований на наукових принципах і методах вітчизняної і світової історії. У 1990-і рр. у національній історіографії відбулась зміна теоретико-методологічних орієнтирів, справжня революція понятійно-категоріального інструментарію. Зміна принципів, методів, прийомів, способів і засобів історіографічного пізнання була зумовлена крахом тоталітарної системи, утвердженням нових політичних режимів, новою історичною ідеологією, через що вчені-історики, відмовившись від гносеологічного монізму у формі догматичного ідейного марксизму, перейшли до пізнавального плюралізму, свободи думок, відкритості до впливів світової історичної науки. Унаслідок зникнення ідеологічних табу й обмежень українська історична наука опинилася у вільному просторі міждисциплінарної культурно-гуманітарної взаємодії. Ідеологія методологічного плюралізму і міждисциплінарності означала визнання того, що жодна з науково-теоретичних конструкцій, методологічних схем, концептуальних напрямків і шкіл не може вичерпно описати й пояснити явища міжнародного життя, цілісне уявлення про них може скласти лише сукупність, множина визначень, методів та підходів. Пізнаючи усю систему міжнародних відносин у нову геополітичну добу, спираючись на якусь окрему засадничу концепцію, використовуючи її як методологічне підґрунтя, належить підготувати себе до отримання тільки фрагментарного знання про неї, цілком придатного для практичного використання зараз, але без претензій на його всеосяжність і цілковиту вичерпність. Розуміння амбівалентного ества феноменів політики двосторонніх міждержавних взаємин передбачає, що його вивчення здійснюватиметься не шляхом вибору якоїсь однієї зі сторін протиріч, які неодмінно виявляє у них дослідниця, а через однакове визнання їх обох, розуміння того, що тільки разом вони складають сутнісну цілісність. Це означає заклики не до нерозбірливого еклектизму, а до вміння бачити, як, яким чином та за яких обставин предмет дослідження може мати різноманітні і навіть протилежні модуси його пізнання. Так, відповідно до принципу методологічного плюралізму, пропонується теза про те, що сутність двосторонніх відносин між державами полягає не у протиборстві, а у здійсненні всезагальних завдань щодо збереження функціональної цілісності, стабільності і рівноправності та взаємовигідності партнерства. На думку авторки, процеси міжнародної співпраці повинні бути підпорядковані цінностям усіх країн, зміцненню їх безпеки і розвитку. Численні історичні дані підтверджують це наше тлумачення.

Нинішній стан української історичної науки характеризується реструктуризацією понятійно-термінологічного апарату, що стало можливим завдяки процедурам категоризації нового історіографічного ресурсу, запозиченим із арсеналу західної науки. З огляду на це, нові теоретико-методологічні засади сучасної вітчизняної історіографії обумовили еволюцію наукового пізнання, надали теоретико-концептуальної структурності загальній схемі історіографічного процесу. Отже, на думку авторки, у новітньому науковому тлумаченні методологія – це сукупність підходів, принципів, методів, прийомів і процедур, що застосовуються у процесі дослідження; це галузь теоретичних знань та уявлень про сутність і форми, закони, порядок та умови їх застосування. Вона формується як на підставі загальних принципів наукового пізнання, так і під впливом особливостей предмета вивчення конкретної дослідницької теми. Такий підхід, на нашу думку, дозволяє комплексно підійти

до вивчення українсько-польських зв'язків в означений період, раціонально використавши при цьому увесь арсенал науково-методологічних засад, теоретичних узагальнень та практичного досвіду. З огляду на складність комплексного дослідження, в основу створеної методології покладено концепцію послідовного використання і суворого дотримання загальноприйнятих в історичній науці системи наукових засад, що ґрунтуються на загальній теорії пізнання та здобутках дослідницького пошуку українських і зарубіжних учених й виступають як синтез теорії і практики наукового дослідження, його теоретико-концептуальна основа.

Авторка презентованого дослідження розглядає понятійно-методологічний інструментарій як органічно цілісний і взаємообумовлений комплекс таких трьох основних компонентів, як наукові принципи, методи та підходи до історичних досліджень. Розглянемо кожен із вказаних компонентів теоретико-методологічного інструментарію цього дослідження. На думку авторки, пріоритетними є методологічні принципи, які склали теоретичну систему наукових історичних знань про становлення й розвиток українсько-польських зв'язків упродовж означеного часу у сучасній українській історіографії. Усі складники дослідження побудовані на взаємопов'язаних і загальноприйнятих у вітчизняній історичній науці принципах (правилах), основоположними з яких є принципи історизму та об'єктивності в наукових історичних студіях. Хоч перелік цих правил можна розширити, як це роблять окремі науковці, але, як засвідчує практика, дотримання навіть цих двох принципів дозволяє дослідникові уникнути помилок і прорахунків. Цих принципів, виведених із історичної наукової практики, дотримується авторка цієї роботи.

Одним із дослідницьких принципів є принцип історизму. Послідовне його використання стало основною передумовою узагальнення найважливіших аспектів змісту, сутності та закономірностей процесу творення як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями системи історичних знань про основні події й тенденції розбудови відносин України та Польщі в новому геополітичному просторі. Історизм слугував конкретності вивчення генезису й розвитку історичного пізнання передумов, перебігу та перспектив українсько-польського співробітництва у новітню добу в різних секторальних аспектах, виявленню проблем, які гальмували становлення цієї співпраці, та ключових чинників впливу на поліпшення двосторонніх міждержавних зв'язків України з Польщею на предмет їх відповідності контексту стратегічного партнерства. На цій основі здійснено визначення пріоритетних сфер поглиблення стосунків між обома державами на короткотермінову і довгострокову перспективу в контексті стратегічного партнерства. При цьому підкреслимо, що в сучасній українській історіографії категорія стратегічного партнерства залишається однією з найбільш контраверсійних та складних. Автори по-різному показують це явище, акцентуючи увагу на тому, що його чітка ідентифікація у соціально-політичному аспекті дотепер повноцінно так і не здійснена. У дослідженні міждержавних зовнішньополітичних взаємин використовуються поняття стратегічної співпраці та стратегічного партнерства у сучасних політико-економічних умовах.

Головною вимогою історизму є розгляд історичних подій і явищ як органічного різновиду об'єктивних процесів із властивими йому детермінантами, закономірностями і тенденціями, які досягають науковими засобами в межах історіографічної парадигми. Принцип історизму передбачає конкретність вивчення історіографічного процесу, аналіз конкретної ситуації, характерної для розвитку історичних знань, диктує необхідність його аналізу в зв'язку з політичними, соціально-гуманітарними, духовними процесами. Дослідити будь-яке явище в історіографії з позицій історизму, на думку авторки, можливо лише за умови дотримання наступних умов: по-перше, внутрішні протиріччя, події та

їхні закономірності треба вивчати всебічно, оскільки тільки такий підхід дасть змогу не лише фіксувати факти історіографічного процесу, а й зрозуміти взаємозв'язок подій та тенденцій їх подальшого розвитку; по-друге, відмова від класово-партійного підходу в оцінці історії будь-якого розвитку; по-третє – забезпечення органічного взаємозв'язку аналізу цілого і окремих його частин. При аналізі історичного процесу потрібно виходити з цілого та не перебільшувати значення частин цілого; по-четверте, розгляд кожного аспекту проблеми з точки зору виникнення та основних етапів розвитку варто розглядати історично, лише у зв'язку з іншим конкретним досвідом історичної практики. Принцип історизму передбачає дослідження глибоких процесів, внутрішніх змін у структурі явищ, аналіз причинно-наслідкових зв'язків між окремими фазами розвитку в дослідженні загального історіографічного процесу. Варто зауважити, що застосування методологічного принципу історизму у цій праці дало змогу виявити позитивний досвід вирішення складних проблем міждержавного співробітництва між Україною і Польщею, уникнути повторення і розробити алгоритмічну систему об'єктивного оцінювання стану та найбільш достовірного прогнозування розвитку стосунків між нашими народами і державами.

Надзвичайно насичену подіями розмаїтість міждержавних відносин в умовах геополітичних змін у світі на рубежі ХХ–ХХІ ст. неможливо висвітлити, не використовуючи принцип об'єктивності. Він виражає необхідність неупередженого, достовірного наукового підходу до дійсності, її пізнання і практичного перетворення та означає вивчення об'єктивних закономірностей розвитку історичних процесів у сукупності суперечливих, багатогранних, позитивних та негативних, типових та нетипових фактів і подій, забезпечує взаємозв'язок об'єктивного і суб'єктивного. Застосування принципу об'єктивності уможливує вивчення закономірностей розвитку досліджуваного історіографічного процесу з урахуванням системи різноманітних позитивних та негативних чинників, що, відповідно, впливали на зміст і динаміку цього процесу. При дослідженні історіографічних джерел, їх аналізу та інтерпретації авторка прагнула до максимальної об'єктивності, перевірки історіографічного факту кожної події, виявленої у ході підготовки наукової роботи, вивчення та уточнення отриманого фактичного матеріалу і встановлення подібностей й відмінностей у характеристиці подій, явищ, громадсько-політичних і державних діячів, домагалася постійного самоконтролю над власними міркуваннями й думками, які у цьому дослідженні часто суб'єктувалися.

Найважливішим компонентом методологічного інструментарію дослідницької діяльності є методи, що в найзагальнішому випадку означають засоби досягнення мети і розв'язання поставлених науково-дослідницьких завдань, способи дослідження подій та явищ історичного процесу, які визначають планомірний перехід до їхнього наукового пізнання і практичної зміни дійсності. Оскільки історіографія творить особливі історіографічні знання, що спираються на історіографічні факти і містять їх теоретичні узагальнення (концепції, теорії), то їй властиві, як зазначає Л. Зашкільняк, всі головні компоненти пізнавальної діяльності – творення історіографічних фактів, їх генералізація (узагальнення) і конструювання теоретичних історіографічних знань [3, с. 14]. Сучасні історіографи виокремлюють два основні рівні методів історіографічного дослідження: (1) методи конкретного історіографічного аналізу і (2) методи історіографічного синтезу. Якщо перший рівень безпосередньо пов'язаний із особливістю предмета вивчення (соціальні, культурні, психологічні, інституційні, мовні та інші складники історичних знань), то методи другого рівня спрямовані на узагальнення знань, здобутих за допомогою попереднього аналізу історіографічних джерел.

Методологічною передумовою використання методів історіографічного дослідження є їх взаємозв'язок із філософськими та загальнонауковими методами. Сучасні дослідники характеризують методи історичного дослідження як загальні, що належать історичній науці у цілому й застосовуються в усіх галузях історичних досліджень. У роботі використано комплекс науково-дослідницьких методів, серед яких чільне місце займають методи історіографічного аналізу й синтезу, історико-хронологічний, порівняльно-історичний, системно-структурний, історико-генетичний, історико-типологічний, статистичний та деякі інші спеціально- і конкретно-наукові методи.

Історичні передумови, основні етапи формування і розвитку міждержавних відносин між Україною та Польщею, виокремлення й аналіз внеску істориків, наукових осередків у їх вивчення було з'ясовано шляхом історіографічного аналізу й синтезу. З урахуванням результатів аналізу кожного елемента, об'єкта й предмета історіографічного процесу виявлено і досліджено всі історіографічні джерела, що містять відомості про його розвиток, простежено напрями, течії, наукові школи, вивчено персоніфікований внесок кожного науковця у поглиблення історичних знань і створення цілісної системи генези історіографії з історії українсько-польських відносин у сучасних умовах. Цей метод дозволив з'ясувати автентичність і достовірність історіографічних джерел, встановлення мотивів і обставин створення кожної історичної праці, поглибленого вивчення кожної із них. У праці велику увагу приділено аналізу класифікації джерельної бази дослідження, ступеня його наукової розробки. Саме опрацювання та комплексний аналіз великої кількості вітчизняних і зарубіжних історіографічних джерел, які формувалися на основі пошуково-джерелознавчих прийомів і порівняльної оцінки історіографічних узагальнень українських та зарубіжних істориків, представників інших гуманітарних наук було проаналізовано історіографію історії взаємин України і Польщі в новітню добу, здійснено класифікацію основного масиву джерельної бази дослідження. Застосування системного аналізу виявилось важливим методом, який дозволив висвітлити не лише суспільно-просторову природу явищ і процесів, але й суспільно-часові зміни досліджуваної реальності розвитку взаємин між обома державами. З методологічним методом аналізу пов'язаний метод синтезу, який дозволив поєднати всі аспекти інформації, здійснити реконструкцію на цій основі історіографічного процесу, сформуванню цілісних знань про показ українсько-польських відносин у сучасній українській історіографії. При цьому відзначимо, що аналіз та синтез є взаємопов'язаними і взаємообумовленими методами наукового пізнання, які мають універсальний характер для історіографії.

Важливе місце у методологічному інструментарії зайняли історико-хронологічний та порівняльно-історичний методи. Вони дали змогу розглянути явища і події та історичні праці у часовій послідовності, в динаміці їхнього розвитку та історіографічного збагачення. Наочно перший із них було застосовано при визначенні історіографії цього дослідження і створенні певної методологічної схеми за проблемно-хронологічним принципом. Хронологічний метод сприяв успішному науковому дослідженню в рамках проблемно-хронологічного викладу. Вони дозволили з'ясувати історичну сутність кожного явища і факту, особливості кожного етапу нагромадження наукових знань у часі і просторі, зіставити погляди істориків, наукових напрямів та окремих історичних досліджень і, таким чином, встановити реальний приріст в історіографічному доробку, з'ясувати новизну та оригінальність у трактуванні тих чи інших проблем дослідження.

Важливого значення набуло питання про можливість і доцільність застосування у дослідженні складних процесів українсько-польського співробітництва в усіх сферах суспільно-політичного життя порівняльно-

історичного (компаративного) методу. Порівняльний аналіз сприяє усвідомленню проблем взаємозв'язаного і суперечливого світу співпраці двох держав, орієнтує на пошук не лише відмінностей, а й спільних рис. Як показує історичний досвід, монопольне панування одного погляду ніколи не стимулювало розвиток науки, а, навпаки, майже завжди вироджувалося у догматичне спрощенство і поверховість.

Використання цього методу дало змогу порівняти, перевірити результати окремих досліджень, переглянути раніше сформульовані положення і висновки чи то у бік відмови від них, часткового корегування чи незалежного розвитку. Це, у свою чергу, відкрило можливості для формування історіографії досліджуваної проблеми як системи вивіреного певним чином знання, здатного забезпечити отримання конкретних передбачуваних результатів з поставлених мети і завдань у роботі. Розгляд історіографічних надбань побудовано за історико-хронологічним та компаративним методами, що, вважаємо, дозволило найповніше розкрити архітектуру проблеми українсько-польських стосунків наприкінці 80-х рр. ХХ ст. – 2010 рр.

При висвітленні окресленої проблеми використовувалися також такі конкретно-історичні методи наукового пізнання, як системно-структурний, історико-генетичний та історико-типологічний методи. Застосуванням системно-структурного методу досягнуто всебічного вивчення процесу становлення політико-економічних відносин та інституційного забезпечення двосторонньої співпраці України і Польщі, військово-політичного співробітництва у контексті процесів євроатлантичної інтеграції. Встановлено, що Україна і Польща плідно співпрацювали в рамках реалізації доктрини стратегічного партнерства, підтримуючи сформовані інституційні механізми його розвитку та дотримуючись окреслених у цьому контексті пріоритетів. Водночас, відзначено, що ефективна тактика військово-політичного співробітництва досі залишається значною мірою нереалізованою, про що йдеться у низці історіографічних джерел. Цей метод використано для забезпечення комплексного вивчення системоутворюючих ознак співпраці, що відображають сутність українсько-польського співробітництва, реалізації геополітичного потенціалу обох держав, забезпечення вивчення структурних компонент як органічних складових міждержавних двосторонніх зв'язків у новоствореній системі європейських координат. Історико-генетичний метод спрямований на з'ясування основних рис, функцій та змін реальності у процесі історіографічного поступу, що дозволило створити достовірну картину історіографічних напрацювань із досліджуваної проблеми. Застосування цього методу сприяло послідовному розкриттю становлення і розвитку багатогранних українсько-польських взаємин у форматі європейської інтеграції. Він, будучи аналогічно-індуктивним за описом та формою, дав змогу показати причинно-наслідкові зв'язки еволюції взаємин між обома державами упродовж досліджуваного періоду. Це надало висновкам авторки вагомості та обґрунтованості, зокрема щодо окреслення пріоритетних напрямів українсько-польського співробітництва в найближчій і довгостроковій перспективі.

Застосуванням історико-типологічного методу (типологізації) досягнуто впорядкування та узагальнення історичних фактів і подій, їх групування за якісно визначеними типами на підставі спільних рис. Це дозволило виявити однотипні властивості та ознаки в різних суспільно-політичних явищах і подіях у становленні міждержавних відносин на дво- і багатосторонніх основах у різних секторальних складових співпраці обох держав. Завдяки використанню цього методу визначено ключові характеристики двостороннього співробітництва України та Польщі, зроблено висновки щодо змісту і характеру напрацювань українських і зарубіжних вчених.

Особливого значення у дослідженні теми набуває статистичний метод, який дозволяє вивчити різноманітні процеси співпраці обох держав у політичній і соціально-економічній сфері, передбачає отримання, обробку, відбір та аналіз історико-статистичної інформації і наведення кількісних показників економічного співробітництва та поетапного визначення стадій розвитку українсько-польських взаємин наприкінці 80-х рр. ХХ ст. – 2010 р., головних напрямків стратегічного партнерства України та Польщі в глобальній економіці поточного століття і визначення соціально-економічних важелів співпраці. При цьому відзначимо, що цей метод є корисним лише тоді, коли цифрові дані відображають ту чи іншу суть політичного, соціально-економічного розвитку співробітництва, за яким можна простежити тенденцію, а не лише кількісний вираз. Для цього важливо було провести збір статистичних даних, забезпечити обґрунтованість їх групування, ступінь достовірності. Цифровий матеріал дав змогу зробити певні висновки про ті явища і факти, які в статистиці не відображаються.

Зауважимо, що всі наукові методи є взаємопов'язаними, а відтак, для реалізації визначених мети і завдань авторка намагалася застосувати їх у комплексі. Їх роль полягала у такій організації логічних операцій із поняттями та категоріями запропонованого дослідження, яка уможливила отримання у підсумку сутнісних наукових історичних знань у континуумі історіографії історії розвитку українсько-польських відносин в досліджуваній період. При цьому варто пам'ятати, що жоден із методів не є універсальним і спроможним вирішити всі дослідницькі завдання.

Із теоретичними засадами, принципами та методами органічно пов'язані конкретні методологічні підходи, що стали не менш важливими у науковому дослідженні запропонованої теми і концептуальному розумінні історіографічного процесу вивчення міжнародних стосунків України і Польщі на рубежі ХХ–ХХІ ст.

У контексті порушеної проблеми особливо важливе значення має системний підхід, який безпосередньо сприяв адекватній постановці дослідницької теми, вибору шляхів і засобів розв'язання поставлених завдань, логічно-последовному викладу матеріалу, тобто розкриттю стратегії досягнення мети. Польський учений-міжнародник Й. Кукулка зазначав, що системний підхід потрібний "... з огляду на взаємозалежність всіх суб'єктів міжнародних відносин і функціонування міжнародних систем" [9, с. 154]. Системний підхід полягає у сприйнятті міжнародних відносин на будь-якому рівні як цілісної системи та у розумінні взаємопов'язаності й взаємообумовленості її структурних елементів. Він передбачає виокремлення певної властивості, яка об'єднує елементи системи в єдине ціле, враховуючи при цьому зв'язки і відносини із зовнішнім середовищем.

Системно-структурний підхід дав змогу на основі історіософічної системності однакових груп історіографічних джерел з історії сучасних українсько-польських відносин дослідити роботу спеціалізованих наукових осередків, творчих напрацювань окремих учених з окресленої проблеми, виявити і проаналізувати всі суттєві зв'язки, події, явища та особливості сьогоденної співпраці обох держав. Для аналізу еволюції та стану українсько-польського співробітництва авторка вдалася до одночасного звернення до багатьох різноманітних джерел, у яких була певна інформація з означеної проблематики та паралельного їх опрацювання. Одночасно для кращого розуміння історіографічного процесу було враховано здобутки не лише українських авторів, але і їх зарубіжних колег. Окрім опрацювання історіографічних праць істориків, також використано публікації політологів, правознавців, економістів, соціологів, представників інших гуманітарних наук, у яких зазнали відображення різні аспекти проблеми.

Такий системно-дослідницький підхід уможливив встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями, що досліджуються, виділення і класифікацію історичних праць в окремих секторах взаємовідносин між Україною і Польщею, їх розгляд як цілісної частини відносин у Європі та світі. Одночасно він сприяв виокремленню основних компонентів і системоутворювальних зв'язків історіографічного процесу, визначенню факторів, що впливають на двосторонні зв'язки обох держав, оцінці їх ролі і місця у загальній системі євроатлантичних і глобалізаційних процесів. Послугуючись системно-структурним підходом, авторці вдалося означити основні напрямки історіографії українсько-польських відносин, охарактеризувати їх зміст та основні тенденції розвитку, з'ясувати внесок окремих вчених та наукових осередків у дослідження цієї проблеми, розглянути комплексність та об'єктивність їх досліджень.

Зауважимо, що взаємовідносини між народами вивчаються не лише історичною наукою, а й іншими науками, перш за все гуманітарними, і за допомогою методів цих наук. Це відбиває характерний для сучасного розвитку наукового знання процес взаємопроникнення наук. Важливим аспектом такого взаємопроникнення є можливість використати деякі методи мислення, що отримали розвиток у рамках інших наук. Творче застосування інших галузей пізнання полегшується тим, що саме історіографічне дослідження відзначається синтетичною специфікою. Особливо це є помітним тоді, коли об'єктом дослідження стають не окремі історичні події чи факти, а історіографічна система, її складові у світлі поставлених дослідницьких мети і завдань. У цьому зв'язку в заявленому історичному дослідженні широко використано підхід міждисциплінарності. Такий методологічний підхід дозволив зосередитися на вивченні магістральних напрямів двосторонніх взаємин між обома державами, розглянути їх у світлі геополітичних викликів, виявити їх зміст і динаміку та осмислити місце України й Польщі у геополітичному просторі Європи, їх долі у забезпеченні на європейському континенті стабільності і безпеки. Застосування у процесі історіографічного дослідження міждисциплінарного підходу дало можливість здійснити цілісний аналіз творчої спадщини вивчення українсько-польських взаємовідносин в еволюційному контексті.

Отже, глибоке і всебічне дослідження історіографічного процесу українсько-польських відносин, з'ясування їх сутності, якісних характеристик, динаміки розвитку в усій багатоманітності об'єктивної реальності можливе лише в умовах використання відповідного теоретичного та методологічного інструментарію. Запропоноване дослідження базується на загальних і специфічних теоретичних та методологічних засадах історичної і суміжних наук, має відповідний до своїх функцій категоріально-понятійний апарат. Використання усієї сукупності різноманітних наукових принципів, методів, методологічних підходів і понятійно-категоріального інструментарію заклало основи для наукового висвітлення історії українсько-польських відносин у новітню добу їх становлення та одночасно стало важливим чинником всебічного її осмислення.

Список використаних джерел

1. *Грушевський М.* Звичайна схема “русской” історії й справа раціонального укладу історії східного Слов'янства / М. Грушевський // Вивід прав України. – Львів : МП “Слово”, 1991. – С. 7–14.
2. *Дорошенко Д.* Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право / Д. Дорошенко. – К. : Українознавство, 1996. – 257 с.
3. *Зашикільняк Л.* Сучасна світова історіографія : навч. посібн. для студ. іст. спец. ун-тів. – Львів : ПАІС, 2007. – 312 с.
4. *Калакура Я.* Українська історіографія : курс лекцій / Ярослав Калакура. – 2-ге вид., допов. – К. : Генеза, 2012. – 512 с.
5. *Колесник І.* Українська історіографія: концептуальна історія / Ірина Колесник. – К. : Інститут історії України НАН України, 2013. – 566 с.
6. *Оглобин О.* Українська історіографія. 1917–1956 / пер. з англ., підготували до друку І. Верба, О. Юркова / О. Оглобин. – К., 2003. – 237 с.
7. *Полонська-Василенко Н.* Українська історіографія / Н. Полонська-Василенко. – Мюнхен, 1971. – 104 с.
8. *Субботін А. А.*

Міжнародні відносини / А. А. Субботін // Українська дипломатична енциклопедія : У 2-х т. / Редкол. : Л. В. Губерський (голова) та ін. – К. : Знання України, 2004. – С. 103–104. 9. *Kukułka J. Teoria stosunków międzynarodowych / J. Kukułka. – Warszawa, 2003. – 347 s.*

Наталья Черная

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ
СОВРЕМЕННЫХ УКРАИНСКО-ПОЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ**

Проанализировано методологическую основу исследования современных межгосударственных украинско-польских отношений. Предпринято попытку комплексного осмысления совокупности разнообразных научных принципов, методов, подходов к научному освещению взаимоотношений Украины и Польши в новейшее время.

Ключевые слова: методология, отношения, Украина, Польша, историография.

Nataliya Chorna

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE MODERN
UKRAINIAN-AND-POLISH RELATIONS STUDYING**

The methodological basis of the study of modern interstate Ukrainian-Polish relations has been analyzed. An attempt has been made for a comprehensive understanding of the diverse set of scientific principles, methods and approaches for scientific highlighting of the relations between Ukraine and Poland in the modern era.

Key words: methodology, relationships, Ukraine, Poland, historiography.